

Contactblad

STICHTING 1940-1945

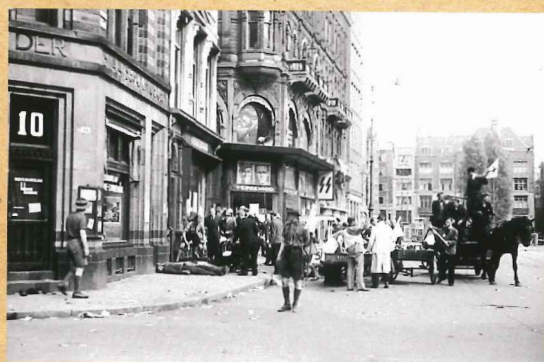
Zomer 2017 - inclusief Impact

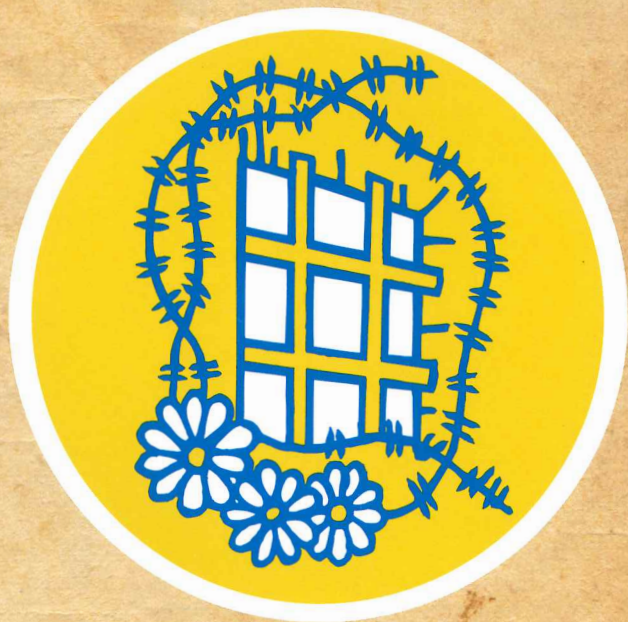
De twee gezichten van Harbin

Stichting '40-'45 dagvaardt
ex-politieke delinquenten
Nationaal symbool aangetast?

De strijd om een naam

Vergeten namen en beladen
locaties in bekend decor

Vergeten namen en beladen locaties in een bekend decor

In de afgelopen maanden verschenen diverse publicaties over de vooroorlogse en bezettingsjaren in Amsterdam. Boeken over Duitse exilschrijvers, herontdekte fotografen, een verdwenen huizenblok op het Waterlooplein en een reconstructie van de beruchte schietpartij op de Dam. Een overzicht.

Door Enno van der Eerden

April 1933 arriveerde de Duitse uitgever Fritz Landshoff op uitnodiging van zijn Nederlandse collega Emanuel Querido in Amsterdam. Deze bood hem de mogelijkheid vanuit zijn pand aan de Keizersgracht een Duitstalige uitgeverij op te zetten. Querido Verlag zou in de vooroorlogse jaren onderdak bieden aan enkele tientallen Duitse auteurs van naam die in eigen land niet langer konden publiceren en elders een veilig heenkomen hadden gezocht. Ook de op het Damrak gevestigde uitgeverij Allert de Lange vervulde die functie. Opvallend is dat het de Nederlandse uitgevers waren die hiertoe het initiatief namen. De auteurs in kwestie

hadden tot dan toe geen moment overwogen hun carrière vanuit Nederland voort te zetten. Beide uitgevers zouden tot het uitbreken van de oorlog ongeveer 250 nieuwe titels publiceren van mensen als Joseph Roth, Irmgard Keun, Erich Maria Remarque, Lion Feuchtwanger en Heinrich Mann. Sommigen verbleven voor langere periodes in Amsterdam, zoals Klaus Mann die twee jaar lang de drijvende kracht was achter het legendarische exiltijdschrift *Die Sammlung* waarin vele grote namen hun opwachting maakten. Bettina Baltschev heeft deze episode beschreven in *Hel en paradijs*. Naast de ervaringen van deze

schrijvers, hun financiële perikelen en de politieke onzekerheden wisselt ze haar verhaal af met wandelingen door de stad en bezoeken aan de talrijke nog altijd bestaande horecagelegenheden die deze ballingen frequenteerden. Hotel Américain of café Scheltema dat nog precies zo oogt als toen, behalve dat Klaus Mann en Joseph Roth er nu geen sigaret meer zouden kunnen opsteken. Mogelijk dat ze in deze uitspanningen ook het naar Amsterdam gevluchte Duitse-Joodse echtpaar tegen het lijf zijn gelopen aan wie het fotoboek *Uit de vergetelheid – De herontdekte fotografie van Annemie en Helmuth Wolff* is gewijd. Het

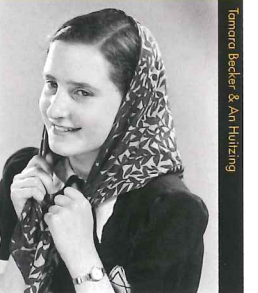
Fotohistoricus Simon B. Kool spoorde het verloren gewaande archief op dat een imposante collectie van 50.000 negatieven bevatte

boek vindt zijn oorsprong in een vondst, zestien jaar terug, van enkele foto's in het Gemeentearchief van Amsterdam. Fotohistoricus Simon B. Kool spoorde vervolgens het verloren gewaande archief op dat een imposante collectie van 50.000 negatieven bevatte. Daaronder duizenden opnames van Amsterdam en omstreken uit de jaren '30 en '40. Helmuth, van huis uit architect, startte in Amsterdam een reclameblaadje waarvoor Annemie artikelen en foto's maakte. Tegelijkertijd hield hij zich bezig met nieuwe fotografietechnieken. Kort na de Duitse inval deed het echtpaar een zelfmoordpoging. Helmuth overleed, Annemie werd gered waarna zij in haar woning een portretstudio inrichtte. Daar maakte zij in 1943 opnames van 440 personen, voornamelijk Joden die in deze benarde tijden bij wijze van aan denken foto's van elkaar wilden hebben.

In *Op de foto in oorlogstijd – Studio Wolff, 1943* reconstrueren Tamara Becker en An Huitzing de korte geschiedenis van deze studio. Wat het boek naast de indringende beeltenissen bijzonder maakt, zijn de levensverhalen en het uiteindelijke lot van de 300 geportretteerden die Becker en Huitzing wisten te identificeren. (In het Nationaal Holocaust Museum in Amsterdam is tot 4 september 2017 een expositie van het werk van Annemie en Helmuth Wolff te zien.)

Een vergelijkbare invalshoek koos Wally de Lang in *Waterlooplein – De laatste joodse bewoners van nummer 64-78*. Daarin beschrijft zij de lotgevallen van 26 Joodse gezinnen die woonden in het huizenblok recht tegenover de Mozes en Aäron Kerk op de hoek van het Waterlooplein. Van de in totaal 114 bewoners overleefden slechts tien de oorlog. Wat zij bij terugkeer aantroffen was een desolate omgeving met leeggeplunderde, dichtgemetselde en verwoeste panden. In een lange introductie schetst De Lang de sfeer in deze fijnmazige Joodse woonwijk met zijn markt,

Op de foto in oorlogstijd
Studio Wolff, 1943

Tamara Becker & An Huitzing

W.F. Leijns, Nederlands Fotomuseum

Beeld vanuit Gebouw Industria.

Hulpverlening hoek Dam-Nieuwendijk.

zijn kleine, eenvoudige etagewoninkjes, winkeltjes en bedrijfjes in lomp en metalen. Na de bezetting werden de bewoners al snel geconfronteerd met een steeds grimmiger wordende sfeer, vechtpartijen tussen WA'ers en Joodse knokploegen, represailles en razzia's. Het zijn de archieven van het Gemeentelijk Bureau voor Maatschappelijke Steun geweest die voor De Lang een belangrijke bron waren bij de beschrijvingen van de daar wonende gezinnen. Kleine familiekronieken, die het hart vormen van haar boek. Sober verwoord maar daardoor niet minder aangrijpend.

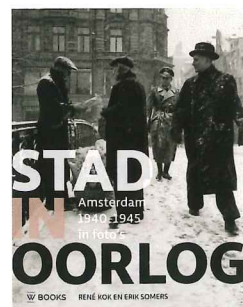
Ook Ludmilla van Santen en Norbert-Jan Nuij zochten naar vergeten namen, behorend bij een op zichzelf bekende historische gebeurtenis. De slachtoffers van de schietpartij op de Dam op 7 mei 1945, twee dagen na de capitulatie, toen Duitse militairen salvo's afvuurden op duizenden mensen die in afwachting waren van de eerste bevrijders. Die arriveerden rond het middaguur. Vanaf het Rokin reden geallieerde voertuigen de Dam op, terwijl van de andere kant enkele Duitse trucks naderden. Ze passeerden elkaar, slechts gescheiden door een dunne haag mensen zonder dat er verder iets gebeurde. Maar deze bizarre situatie nam dreigende vormen aan toen Duitse soldaten, waarvan er nog altijd velen bewapend in de stad rondliepen, door de Binnenlandse Strijdkrachten ontwapend en afgevoerd werden. Toen op zeker moment op het Rokin en achter het Paleis schoten vielen en een Duitse soldaat werd

getroffen, was dit voor de militairen van de Kriegsmarine de directe aanleiding om vanuit de Grote Club het vuur te openen op de mensenmenigte op de Dam. Vervolgens kwam het ook op andere plaatsen tot vuurgevechten tussen BS en Duitse eenheden.

Althans, volgens de meest gangbare lezing. De precieze oorzaak van de schietpartij is nooit volledig onderzocht. Het 'officiële' dodenaantal bedroeg 22, hoewel in krantenberichten en historische publicaties altijd wisselende aantallen zijn genoemd. Van Santen en Nuij houden het aantal slachtoffers op en rond de Dam op minimaal 34, waarvan ze er 32 hebben kunnen traceren.

De in 2015 opgerichte Stichting Memorial voor Damslachtoffers heeft zich tot doel gesteld zoveel mogelijk informatie te achterhalen. Vooralsnog heeft dat naast de onthulling van een monument onder meer geresulteerd in een zeer verzorgde boekuitgave, *Drama op de Dam*. Daarin een minutieuze reconstructie van de gebeurtenissen van die dag met daaraan toegevoegd biografische portretten van alle slachtoffers

De gebeurtenissen op 7 mei komen vanzelfsprekend ook aan bod in *Stad in oorlog – Amsterdam 1940-1945* in foto's. Een lijvig boekwerk, begin dit jaar verschenen en opmerkelijk genoeg al verschillende malen herdrukt. Onmiskenbaar de verdienste van René Kok en Erik Somers, beeldspecialisten bij het NIOD, die enkele honderden, deels niet eerder gepubliceerde foto's

Waterlooplein, april 1946. Van de huizenrij 64-78 staat alleen hoekpand nr 64 nog overeind.

Foto: Stadsarchief Amsterdam

Foto: BBWO2 / NIOD / N.V. Polygoon, M.E.F. Sengers

13 december 1942, Mussert wordt toegejuicht in de Jan Willem Brouwersstraat, links het Concertgebouw.

uit binnen- en buitenlandse archieven bijeen hebben gebracht. Chronologisch gerangschikt met daarbinnen thematische onderverdelingen voorzien van bondige, zeer informatieve teksten.

Het succes zal ongetwijfeld ook iets te maken hebben met de herkenbaarheid van de afbeeldingen. De karakteristieke binnenstad van Amsterdam en de omringende woonwijken hebben tijdens de oorlog relatief weinig schade opgelopen. Afgezien van de Waterloopleinbuurt en enkele desastreuze stedenbouwkundige ingrepen uit de jaren '70 is het decor in hoge mate ongewijzigd gebleven.

Voor bewoners en mensen die de stad goed kennen is het een wonderlijke ervaring om de vertrouwde grachten, straten en pleinen ineens bevolkt te zien met Duitse militairen, juichende NSB'ers, opgepakte Joden of voedsel zoekende burgers. Het zijn toch vooral de alledaagse straatbeelden en taferelen waarop alleen uit details valt op te maken dat er een bezetting gaande was die het boek zijn meerwaarde geven. Om nog maar te zwijgen van de talloze schuldige locaties met een

NA / Collectie Spaarnestad, Wiel van der Randen, BBWO2 / NIOD

15 mei 1940, Duitse militairen op de Nieuwezijds Voorburgwal.

beladen verleden die de hedendaagse Amsterdammer in dit onveranderde decor dagelijks passeert. Vermeldenswaardig in dit verband is nog het aan eind van de zomer verschijnende *Atlas van een bezette stad – Amsterdam 1940-1945* van Bianca Stigter. Een herziene editie van een boek uit 2005 met een inventarisatie van wijken, straten en adressen met bijzondere, vergeten of nog onbekende oorlogsgeschiedenissen.

Bettina Baltschev *Hel en paradijs* – Amsterdam en de Duitse exilliteratuur (Querido, € 18,99)
 Simon B. Kool *Uit de vergetelheid – De herontdekte fotografie van Annemie en Helmuth Wolff* (Lecturis, € 29,95)
 Tamara Becker en An Huitzing *Op de foto in oorlogstijd – Studio Wolff, 1943* (Lecturis, € 29,95)
 Wally de Lang *Waterlooplein – De laatste joodse bewoners van nummer 64-78* (Bas Lubberhuizen, € 19,99)
 Ludmilla van Santen en Norbert-Jan Nuij *Drama op de Dam – 7 mei 1945* (Stichting Memorial voor Damslachtoffers, € 24,95)
 René Kok en Erik Somers *Stad in oorlog – Amsterdam 1940-1945 in foto's* (Wbooks, € 34,95)
 Bianca Stigter *Atlas van een bezette stad – Amsterdam 1940-1945* (Atlas Contact € 29,99)